

Електронен бюлетин
Регионален исторически
музей – София

Бр. 04/2021

E-BULLETIN
REGIONAL HISTORY
MUSEUM – SOFIA

Vol. 04/2021

© Издателство на Регионален исторически музей – София

© Publishing of Regional History Museum – Sofia

София
2021

*“Е-бюлетин” е периодично научно
електронно издание на Регионален
исторически музей – София*

*“E-Bulletin” is a periodical scientific
electronic edition of Regional History
Museum – Sofia*

Съставители

*д-р Александър Станев (РИМ–София)
Цветозар Йотов (РИМ–София)*

Senior editors

*Alexander Stanev, PhD (RHM–Sofia)
Tzvetozar Yotov (RHM–Sofia)*

Редакционна колегия

*доц. д-р Венета Ханджийска-Янкулова
(РИМ–София)
гл. ас. д-р Илиана Борисова-Кацарова
(СУ „Св. Климент Охридски“)
д-р Марио Филипов (РИМ–София)
Елена Николова (РИМ–София)*

Editorial board

*Veneta Handzhiyska-Yankulova,
Assoc. Prof., PhD (RHM–Sofia)
Iliana Borisova-Katsarova, Chief Assist.
Prof., PhD (SU “St. Kliment Ohridski”)
Mario Filipov, PhD (RHM–Sofia)
Elena Nikolova (RHM–Sofia)*

Техническо оформление

д-р Александър Станев

Layout

Alexander Stanev, PhD

*Регионален исторически музей –
София*

*Regional History Museum –
Sofia*

ISSN 2603-4247

**София
2021**

ЕЛЕКТРОНЕН БЮЛЕТИН E-BULLETIN

Регионален
исторически
музей – София

Regional History
Museum – Sofia

<http://www.sofiahistoremuseum.bg/bg/>

<http://e-bulletin.sofiahistoremuseum.bg/bg/>

Бр. 04/2021

ISSN 2603-4247

Vol. 04/2021

Съдържание Content

Археология

Archaeology

КЪСНОХАЛКОЛИТНА КЕРАМИКА ОТ ГЕРМАНСКОТО КАЛЕ, С. ГЕРМАН, СОФИЙСКО

Маргарита Попова

*LATE CHALCOLITHIC POTTERY FROM GERMANSKO KALE, VIL-
LAGE OF GERMAN, SOFIA CITY REGION*

Margarita Popova

..... 3–11

БРОНЗОВИ КРАЧЕТА С ФОРМА НА ПЕЛТА ОТ СЕРДИКА

Марио Иванов

COOPER ALLOY PELTATE FEET FROM SERDICA

Mario Ivanov

..... 13–18

КЪСНОАНТИЧЕН ЗИДАН ГРОБ ОТ ЗАПАДНИЯ НЕКРОПОЛ НА СЕРДИКА

Юниан Мешеков, Илиана Борисова-Кацарова, Надежда Атанасова,
Владимир Цветков

LATE ANTIQUITY MASON TOMB FROM THE WESTERN NECROPOLIS OF SERDICA

Yunian Meshekov, Iliana Borisova-Katsarova, Nadezhda Atanassova, Vladimir Tzvetkov

..... 19–46

СИСТЕМНИ ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИЗДИРВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА СТОЛИЧНА ОБЩИНА ПРЕЗ 2020 Г. (ГЕРМАН И ЛОЗЕН)

Александър Станев, Методи Златков

ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEYS IN THE AREA OF SOFIA MUNICIPALITY 2020 (GERMAN AND LOZEN)

Alexander Stanev, Metodi Zlatkov

..... 47–77

История

History

СЪЮЗЪТ НА БЪЛГАРСКИТЕ ХУДОЖНИЦИ ПО ВРЕМЕ НА „НАРОДНО-ДЕМОКРАТИЧНАТА ВЛАСТ“ 1944–1950 Г.

Теодора Мешекова

THE UNION OF BULGARIAN ARTISTS DURING THE “PEOPLE’S DEMOCRATIC” GOVERNMENT 1944–1950

Theodora Mesheкова

..... 81–93

Музеология

Museology

ВРЕМЕННА ИЗЛОЖБА НА РЕГИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ – СОФИЯ „ПРИЛОЖНО ЗЛАТАРСКО ИЗКУСТВО“ (3 ЮНИ – 26 СЕПТЕМВРИ 2021 Г.)

Кателина Салтирова-Павлова

TEMPORARY EXHIBITION OF THE REGIONAL HISTORY MUSEUM – SOFIA “APPLIED GOLDSMITH’S ART” (JUNE 3RD – SEPTEMBER 26TH, 2021)

Katelina Saltirova-Pavlova

..... 97–110

**ВРЕМЕННА ИЗЛОЖБА НА РЕГИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ –
СОФИЯ „ГЕОРГИ СТ. РАКОВСКИ И СОФИЙСКИТЕ ВЪЗРОЖДЕНЦИ“ (13
АПРИЛ – 31 МАЙ 2021 Г.)**

Десислава Първанова

**TEMPORARY EXHIBITION OF THE REGIONAL HISTORICAL MUSEUM –
SOFIA “GEORGI ST. RAKOVSKI AND SOFIA REVIVALISTS” (APRIL 13TH – MAY
31ST, 2021)**

Desislava Parvanova

..... 111–117

СПОМЕНИ ОТ СОФИЯ

Марияна Маринова

MEMOIRS FROM SOFIA

Mariana Marinova

..... 119–127

**МЯСТОТО НА СЪВРЕМЕНОТО ИЗКУСТВО В РЕГИОНАЛЕН
ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ – СОФИЯ. ВРЕМЕННИ ЕКСПОЗИЦИИ НА
СЪВРЕМЕННИ БЪЛГАРСКИ ХУДОЖНИЦИ ПРЕЗ 2021 Г.**

Христина Грозданова

**THE PLACE OF CONTEMPORARY ART IN THE REGIONAL HISTORY MUSEUM
– SOFIA TEMPORARY EXHIBITIONS OF CONTEMPORARY BULGARIAN
ARTISTS IN 2021**

Hristina Grozdanova

..... 129–149

Културно-историческо наследство Cultural Heritage

**БЪЛГАРСКОТО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО ВО ОБЛАСТТА НА НЕДВИЖИМОТО
КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО С АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОФИЛ (1878–1944 Г.).
ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕГЛЕД**

Даниел Иванов

**BULGARIAN LEGISLATION IN THE FIELD OF IMMOVABLE CULTURAL
HERITAGE WITH ARCHAEOLOGICAL PROFILE (1878–1944). HISTORICAL
REVIEW**

Daniel Ivanov

..... 153–163

Археология
Archaeology

**КЪСНОАНТИЧЕН ЗИДАН ГРОБ
ОТ ЗАПАДНИЯ НЕКРОПОЛ НА СЕРДИКА**

**Юниан Мешеков, Илиана Борисова-Кацарова
Надежда Атанасова, Владимир Цветков**

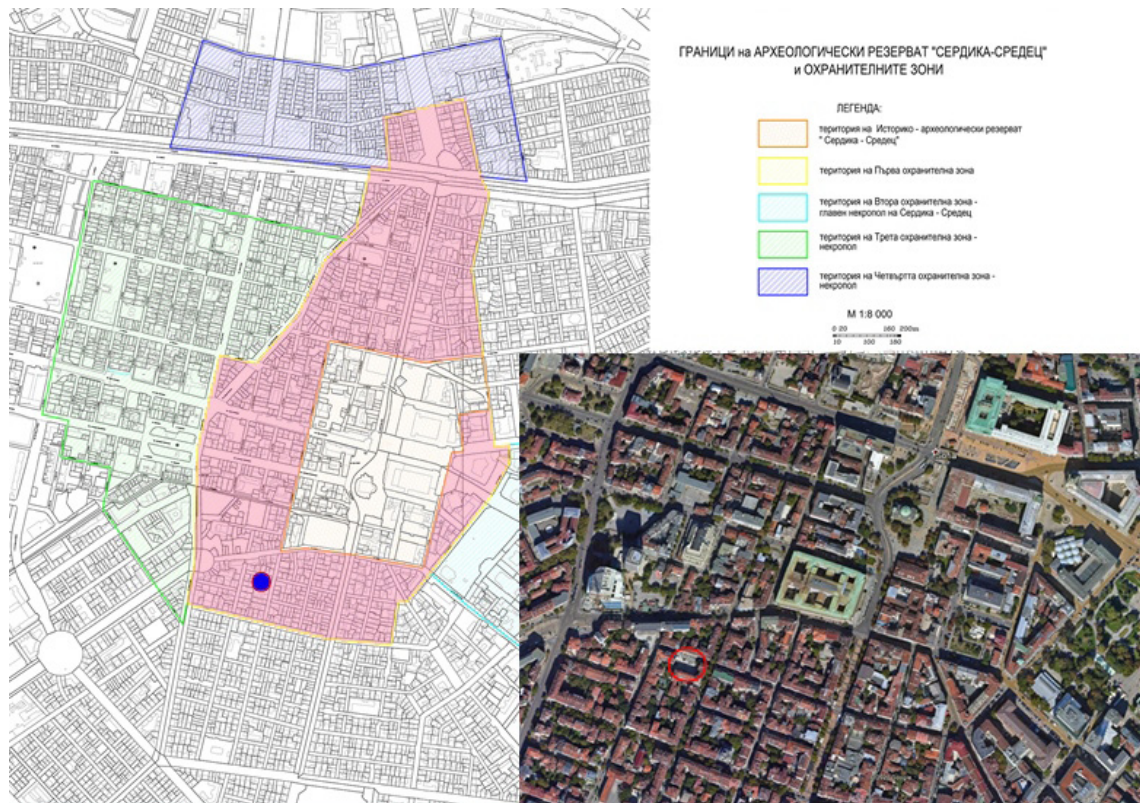
Въведение

През лятото на 2019 г. на ул. „Иван Денкоглу“ № 6 в гр. София е регистрирана нова част от западния некропол на римска Сердика. Спасителното археологическо проучване е проведено във връзка с инвестиционно намерение за строеж на офис сграда. Настоящият текст представя резултатите от проучването.

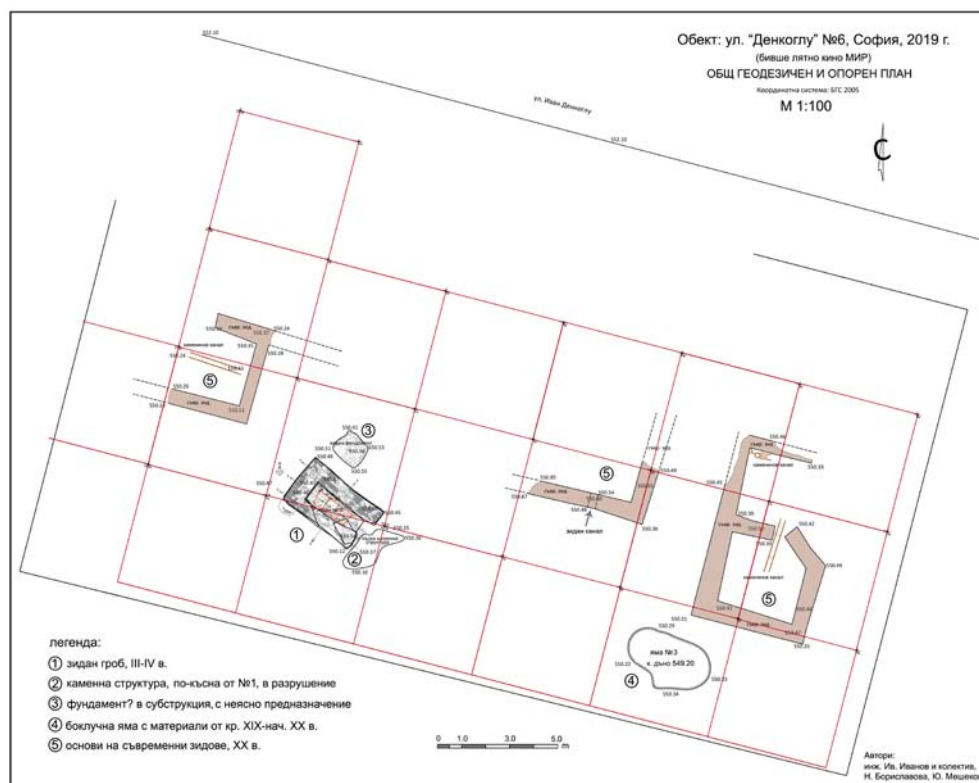
Имотът попада в I защитена зона на Историко-археологическия резерват „Сердика–Средец“ и има географски координати, отчетени по показания на GPS: СШ 42°41' 39.41^{II}; ИД 23° 19' 03. 048^{II}. В кадастъра на гр. София, адресът е вписан като поземлен имот № 15-135053-27.03.2017 г. гр. София, район „Триадица“, ул. „Иван Денкоглу“ № 6 (Обр. 1).

Между 60-те и 90-те години на XX век на мястото се намира лятното кино „Мир“. Преди него на същия терен са разположени жилищни постройки, строени през 20-те и 30-те години на века (Обр. 2), разрушени при бомбардировките през 1944 г.¹ Основите на киното и на тези сгради, достигат до дълбочина 2,5 м под съвременния терен (до кота 550,10). Те напълно са унищожили следите от съществуващите на това място сгради и съоръжения от периода на Възраждането и по-късните махали. Запазени са няколко негативни структури (вкопавания), запълнени с материали от XI – началото на XX век. Интересно е да отбележим, че наред с късните материали, в почти всички вкопавания има и фрагментирана строителна керамика, която може да бъде датирана в периода на късната античност, както и единични фрагменти битова керамика от същия период. След

¹ Районът е бомбардиран на 10 януари (?), 29 и 30 март 1944 г., както и на 17 април 1944 г.

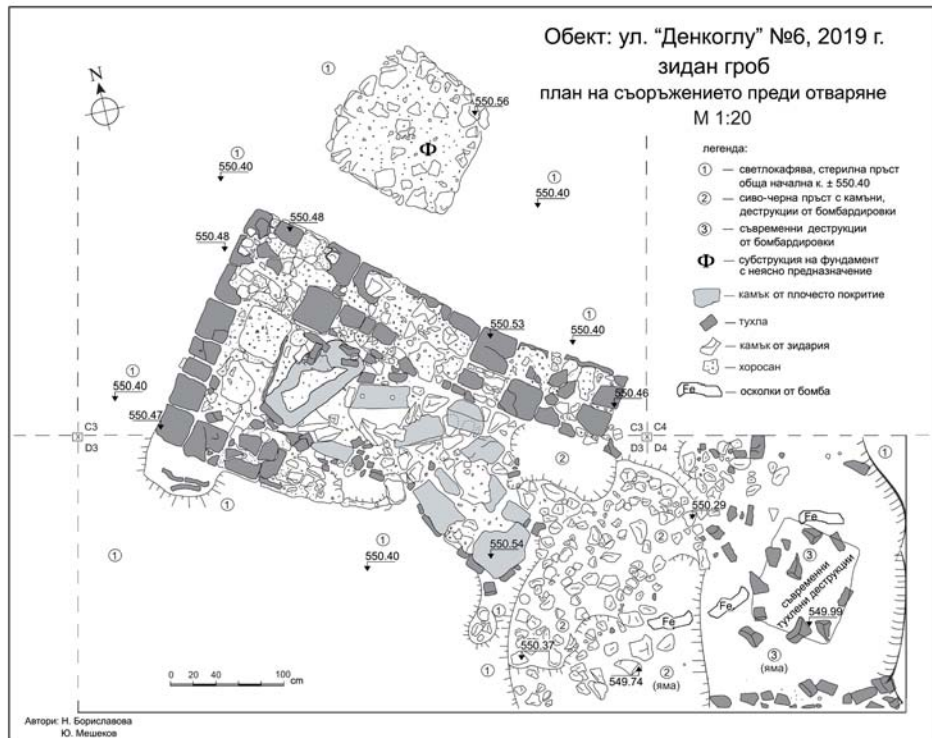

Обр. 1. Местоположение на обекта.

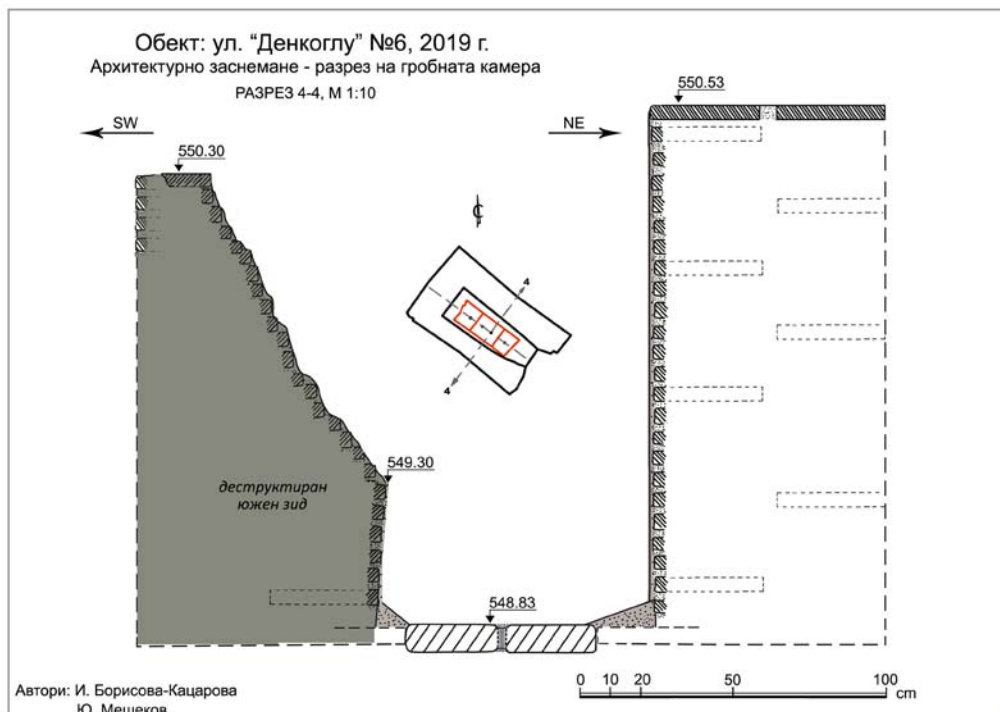

Обр. 2. Общ план на обекта (автори: Ив. Иванов и колектив, Н. Бориславова и Ю. Мешков).

Късноантичен зидан гроб от западния некропол на Сердика

Обр. 3. Общ план на гробното съоръжение преди отварянето му (автори: Н. Бориславова и Ю. Мешев).

Обр. 4. Архитектурно заснемане – разрез на гробната камера (автори: И. Борисова-Кацарова и Ю. Мешев).

разрушаването на киното на мястото известно време съществува паркинг за автомобили.

В югозападната част на терена (кв. С3/D3 по план-квадратната мрежа на обекта), са локализирани единствените запазени археологически структури – гробно съоръжение, изградено от тухли и каменна структура с четириъгълна форма северно от него (Обр. 2; Обр. 3).

Гробното съоръжение

Гробното съоръжение, с размери 3,70 × 2,20 м, според приетите в литературата класификации, може да бъде класифицирано като зидан гроб с плоско покритие (Гетов, 1970, 7, тип IX, вариант А; Георгиева 2009, 17, тип VII, подтип 1, Праматаров 2018, 52, тип IX, вариант А), макар по-големите размери да го доближават до гробниците (Гетов 1970, тип IX, вариант В). Съоръжението е вкопано в древния терен, като ориентацията му е северозапад-югоизток. Широчината на стените му е 0,76 м (две редици тухли, споени с хоросан). Хоросанът е бял, с малки късчета строителна керамика в ниска концентрация.² Форматът на тухлите е 32 × 30 × 4–5 см, с широка до 10 см фуга между тях. Дълбочината на тухления градеж достига до 1,60 м – със запазени 24 реда тухли (Обр. 4). Покритието е било оформено от големи каменни плочи, вероятно вторично употребени, части от които са разкрити фрагментирани, паднали във вътрешността на гроба.

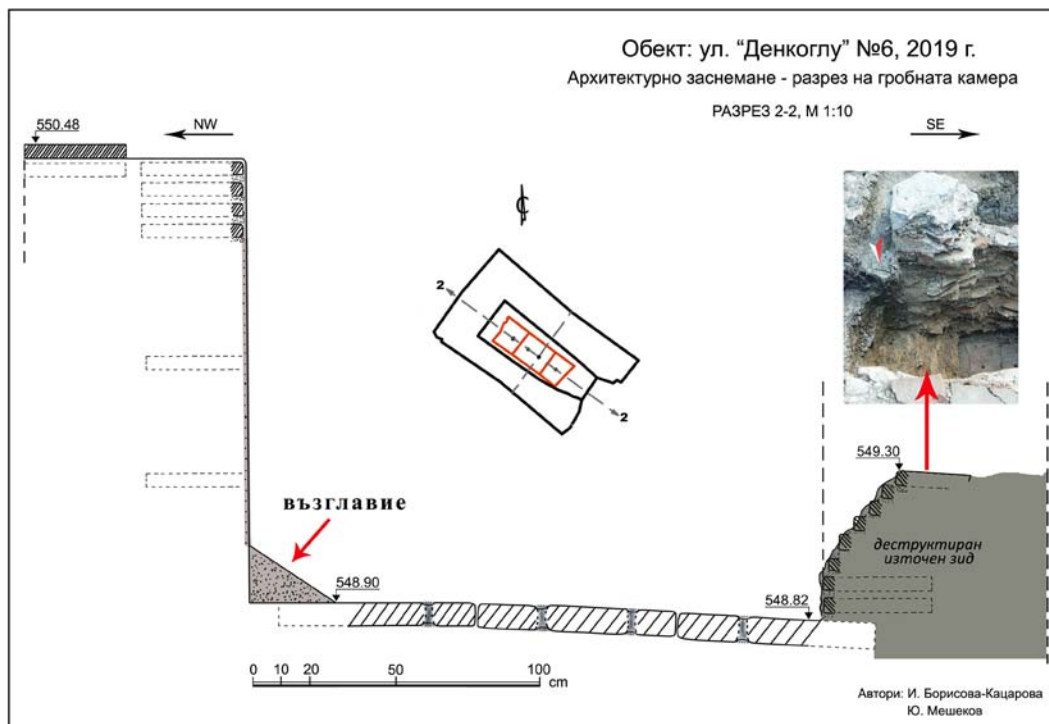

Обр. 5. Гробното съоръжение след вдигането на костните останки (снимка: Ю. Мешков).

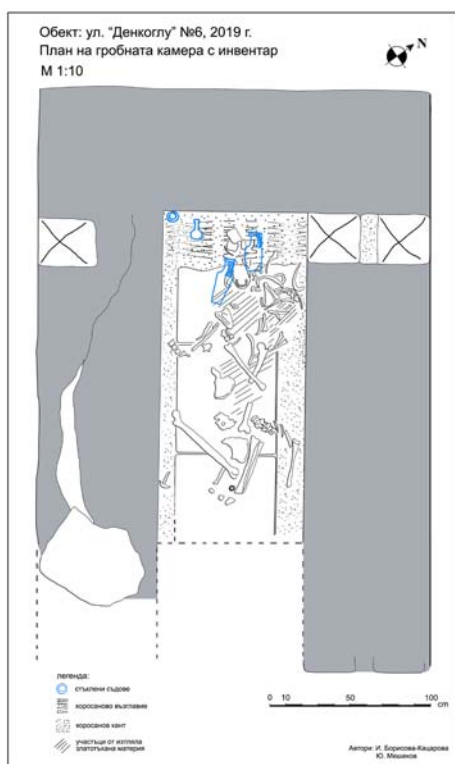
Трудно е да се прецени броят на плочите и дали са били разположени по ширина или по дължина на съоръжението. Цялата структура и особено южната ѝ страна са силно нарушени в резултат от редица фактори (разместване на земни пластове в различни исторически периоди, некачествен строителен материал, проникване на атмосферни води и висока влажност) и не на последно място – избухналата в близост бомба. Съоръжението е запълнено с останките от южната му стена, както и споменатото покритие. Прави впечатление не особено високото качество на тухлите, използвани в градежа. Долната страна при много от тях е конкавна, в ломовете личи различно неравномерно оцветяване. Тези белези вероятно загатват за нарушения в процеса на съхненето и/или изпичането на материала. Неравномерното оцветяване обикновено говори за недобър контрол върху условията на изпичане

² Вж. по-долу частта „Наблюдения върху състоянието на тухления градеж...“ от В. Цветков.

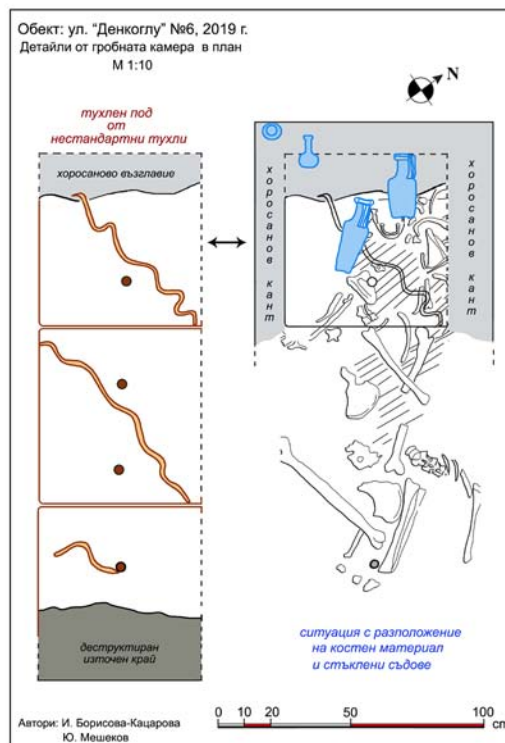
Късноантичен зидан гроб от западния некропол на Сердика

Обр. 6. Архитектурно заснемане – разрез на гробната камера (автори: И. Борисова-Кацарова и Ю. Мешков).

Обр. 7. План на гробната камера с инвентар (автори: И. Борисова-Кацарова и Ю. Мешков).

Обр. 8. Детайли от гробната камера (автори: И. Борисова-Кацарова и Ю. Мешков).

(температура, достъп на кислород, продължителност на процеса и пр.), което навежда на мисълта, че тухлите може би не са печени в пещ за строителна керамика, а е използван метод на открито изпичане, при който тухлите са подредени на купове, а горивото е разположено около и/или над тях.

Гробната камера е с широчина 0,86–0,90 м (в зависимост от това дали е запазена щукатура) и дължина 2 м. Каменното покритие е с дебелина между 0,15–0,20 м. Подът на гроба е застлан с големи тухли, формат 0,68 × 0,62 × 0,7 м. Изцяло видима е централната плоча, като в нея се наблюдават две вертикални перфорации с диаметър до 4 см. Върху другите две тухли е видим само по един отвор (Обр. 5; Обр. 8). Установено е, че гробната камера има възглавие с широчина ок. 0,30 м, изградено от тухли, поставени под наклон от северозапад към югоизток, и обмазано с хоросан (Обр. 6). По дължината на камерата, при пода от тухли, са оформени бордюри – от юг с широчина 0,10 м, а от север 0,20 м – също обмазани с хоросан, върху които стъпват стените на съоръжението (Обр. 4; Обр. 5; Обр. 7).

Източната тясна стена на съоръжението е почти напълно разрушена. Следи от нея са разкрити едва на ок. 0,50 м над пода, в много тежко състояние (Обр. 6). Наблюдения върху източните участъци на вътрешната повърхност на южната и северната стени на гроба/гробницата показват, че вероятно източната стена е продължавала във височина в конструктивна връзка с тях, но лицата им са разкрити обрушени. В горната част на гробницата личат следи от късно нарушение (вкопаване) – с черна глинеста пръст без археологически материали. В дълбочина, извън съоръжението, е запазен по-светлокафяв стерилен пласт. Доколкото това вкопаване, изглежда, е засегнало частично и каменната структура източно от гробницата, можем да приемем, че то (вкопаването) е свързано с дейности, извършени в края на XIX – началото на XX век. Липсата на сигурна информация за оформлението на източната страна на гробното съоръжение, където би могло да

Обр. 9. Следи от живописна украса (снимка: Ю. Мешков).

е съществувал вход, ни лишава от възможността да определим дали то е представлявало зидан гроб, или гробница. Целостта на съоръжението е нарушена още в древността, като грабителите са проникнали поне в източната му част, където вероятно са били положени част от гробните дарове.

В хода на проучването стана ясно, че стените на каме-

Обр. 10. Гробната камера със запазените костни останки (снимка: Ю. Мешеков).

периодичното проникване на атмосферни води в гроба е довело до допълнително разместването на скелета, след като плътта е изляла. Погребалният обред очевидно е инхумация, по гръб, позицията на ръцете не е сигурна, но по-скоро са били опънати покрай тялото. Предварителните наблюдения върху костния материал показват, че погребаният е мъж в зряла възраст. Добре запазена е долната челюст с 14 зъба в добро състояние.⁴

В югозападния ъгъл на гробницата е открит изправен малък стъклен съд. Други два съда са открити северно, отляво на черепа и в областта на гърдите, и четвърти – отдясно. В югоизточния ъгъл, при краката, са открити фрагменти от поне още един стъклен съд. В близост до него са открити и силно корозирали железни фрагменти. В цялото пространство на камерата, над костите, се откриваха малки фрагменти от един или повече стъклени съдове.

Установено е, че тялото е било облечено (или завито?) в златотъкан текстИ. Въпреки разместването на костите може да се прецени, че златните нишки са в най-висока концентрация от зоната на шията, до долната част на прасците, под и над костите (Обр. 11). В някои участъци пръстта е обагрена в лилаво. Лилав пигмент се наблюдава и върху възглавието, под зоната на черепа.

Северно, на ок. 1 м от гробното съоръжение, е разкрита структура, изградена от камъни, споени с хоросан, с четириъгълна форма и размери ок. 1 × 1 м

³ Вж. по-долу частта „Наблюдения върху състоянието на тухления градеж...“ от В. Цветков.

⁴ Вж. по-долу частта „Резултати от антропологичен анализ...“ от Н. Атанасова.

и дълбочина до 0,65 м. Работната хипотеза е, че това са останките от основа на постамент за паметник, свързан с паметта на погребания.

Стъклените съдове

Както бе споменато, в гробната камера са открити пет стъклени съда в сравнително добро състояние на запазеност (Обр. 12). Четири от тях са изработени от натурално оцветено стъкло със светло зеленикав оттенък. При един,

Обр. 11. Следи от златотъкан текстил (снимка: Ю. Мешеков).

Обр. 12. Стъклени съдове, открити в гроба (снимка: Ю. Мешеков).

е възможно да е имало процес на преднамерено обезцветяване на стъклената маса. Всички са свободно издухани, върху дъната личат следи от понтия. Предварителният анализ на химичния състав на стъклото показва типичният за римското стъкло натриево-калциево-силициев диоксиден тип. Някои отклонения от нормата, макар да не са изолирано явление, се нуждаят от допълнително изследване и анализ.

Откриването на стъклени съдове в гробове от християнско време, повдига въпроса дали те трябва да се интерпретират като гробни дарове или като инвентар, използван в погребалния ритуал. Откритите съдове – кана и две цилиндрични бутилки/амфори – в света на живите обикновено са обслужвали трапезата.

Амфорите често са определяни като съдове за съхранение и транспорт на течности, но не се отхвърля и употребата им като трапезни съдове (Минчев 1990, 56–57). Подобни съдове присъстват и в погребалния ритуал – приема се, че унгентарии и други затворени форми на трапезни съдове са използвани при практиката по помазване на покойника, приета както от езичници, така и от християни. Ритуалът е включвал преливане с масло на кръст върху тялото на починалия, за се покаже, че покойникът е живял и починал в съответствие със свещените закони (Antonaras 2018, 219–220 with ref.). Изказана е интересната хипотеза, че подобна практика е свързана и с желанието на близките, да повредят често луксозните погребални дрехи и така да ги направят безполезни, с цел да обезкуражат оскверняването на гроба (ibid.). Съдовете, използвани в християнския погребален ритуал не се смятали за подходящи за последваща употреба и са били оставяни в гроба (Antonaras 2010, 392). Доколкото виното традиционно присъства в погребалния обред, възможно е то да се е съдържало в по-големите съдове. Подобни на коментираните тук съдове, произхождат от раннохристиянски гроб, открит в Ямбол, в който е открита и една *vasa diatreta* (Dimitrova, Popov 1965, 239 ff.). Присъствието на съдове (и други предмети) като гробни дарове, би могло да насочва и към запазени антични традиции, които постепенно отмират в християнската ера. Унгентариите/балсамарии са типичен гробен дар и подобни са откривани на много места в България (Чолакова 2006, 232), включително в източния некропол на Сердика (Филов 1913, 62–63; Мешеков, Стоянова 2017, 484).

Представените тук форми съдове са разпространени както в източните, така и в западните предели на Римската империя (Минчев 1990, 69). Бъдещи интердисциплинарни изследвания вероятно ще допринесат и за определяне на произхода на коментираните съдове.

Описание на съдовете:

1. Кана (цилиндрична бутилка) с една дръжка (ПИН 10) (Табл. 1.1). Фуниевидно устие, разширено навън, с апликирана отдолу стъклена нишка. Шията е цилиндрична, плавно разширяваща се към връзката си с устието и плещите. Тялото леко се стеснява надолу във формата на обърнат пресечен конус. Дъното е конкавно. Дръжката е изтеглена отделно и прилепена към съда, с един надлъжен жлеб.

Височина 18,2 см, диаметър на устието 4,7 см, максимален диаметър на плещите 6,5 см, среден диаметър на шията 2,4 см, диаметър на дъното 4,3 см.

Свободно издухан – натурално оцветено стъкло със зеленикав оттенък.

Формата е сходна с *Isings, Form 126 (Cylindrical bottle-jug)*. Подобни съдове се срещат както в източните, така и в западните римски провинции. Приема се, че формата се появява в края на III век, но са особено характерни за IV век. Някои екземпляри са датирани и в по-късно време (*Isings 1957, 156–157; Dimitrova, Popov 1977, 240, Abb. 4; Минчев 1990, 68–69; Dévai 2017, 226*).

2. Цилиндрична бутилка/кана/амфора с две дръжки (ПИН 11) (Табл. 1.2).

Фуниевидно устие, разширено навън, с апликирана отдолу стъклена нишка. Шията е цилиндрична, плавно разширяваща се към връзката си с устието и плещите. Тялото леко се разширява към дъното във формата на пресечен конус. Дъното е силно конкавно. Върху него личи следа от понтия. Дръжките са изтеглени отделно и прилепени към тялото, оребрени.

Височина 20–21 см, диаметър на устието 9,5–9,8 см, максимален диаметър на плещите 11,1 см, диаметър на дъното 12 см, средна широчина на дръжките 5,7 см.

Свободно издухан – натурално оцветено стъкло със зеленикав оттенък.

Формата вероятно представлява вариант на Isings, Form 127 (Cylindrical bottle, two handled). Тези съдове също са датирани в края на III–IV век (Isings 1957, 157–158; Dimitrova, Popov 1977, 241, Abb. 6; Van Lith 1987, 55–56, fig. 11; Минчев 1990, 68).

3. Цилиндрична бутилка/кана/амфора с две дръжки (ПИН 15) (Табл. 1.3). Фуниевидно устие, разширено навън, с апликирана отдолу стъклена нишка. Шията е цилиндрична, плавно разширяваща се към връзката си с устието и плещите. Тялото леко се стеснява към дъното. Дъното е силно конкавно. Дръжките са изтеглени отделно и прилепени към тялото, оребрени. Едната дръжка не е добре прилепена към горната част на съда и му придава леко асиметричен вид.

Височина 28 см, диаметър на устието 7,9 см, максимален диаметър на плещите 8,45 см, диаметър на дъното 7,8 см, средна широчина на дръжките 2,6 см.

Свободно издухан – натурално оцветено стъкло със светло зеленикав оттенък.

Формата съответства на Isings, Form 127 (Cylindrical bottle, two handled). Датировка края на III–IV век (Isings 1957, 157–158; Dimitrova, Popov 1977, 241, Abb. 6; Van Lith 1987, 55–56, fig. 11; Минчев 1990, 68).

4. Съд със сферично тяло, издължена шия и извито навън заоблено устие – сферична бутилка/флакон/унгвентарий/балсамарий (ПИН 16) (Табл. 1.4). Дъното е конкавно. Гърлото на бутилката е запушено с варова/хоросанова запушалка.

Височина 13 см; диаметър на устието 2,2 × 2,9 см, максимален диаметър на тялото 5,2 см, височина на шията 7,8 см, диаметър на шията 1,7 см, диаметър на дъното 4,1 см.

Свободно издухан – натурално оцветено стъкло със светло зеленикав оттенък.

Подобни са открити в източния некропол на Сердика, под църквата „Св. София“ (Филов 1913, 63, обр. 44а; 65, обр. 48а). Съдът има паралели в Панония, където подобни балсамарии са датирани във II–III век, но е отбелязано, че се срещат и по-късно (Lazar 2003, 197, Fig. 51, 8.6.15, 8.6.15).

5. Балсамарий/унгвентарий (ПИН 17) (Табл. 1.5). Съдът е силно фрагментиран и засега трудно се поддава на определяне. Тънкостенец, с полусферична

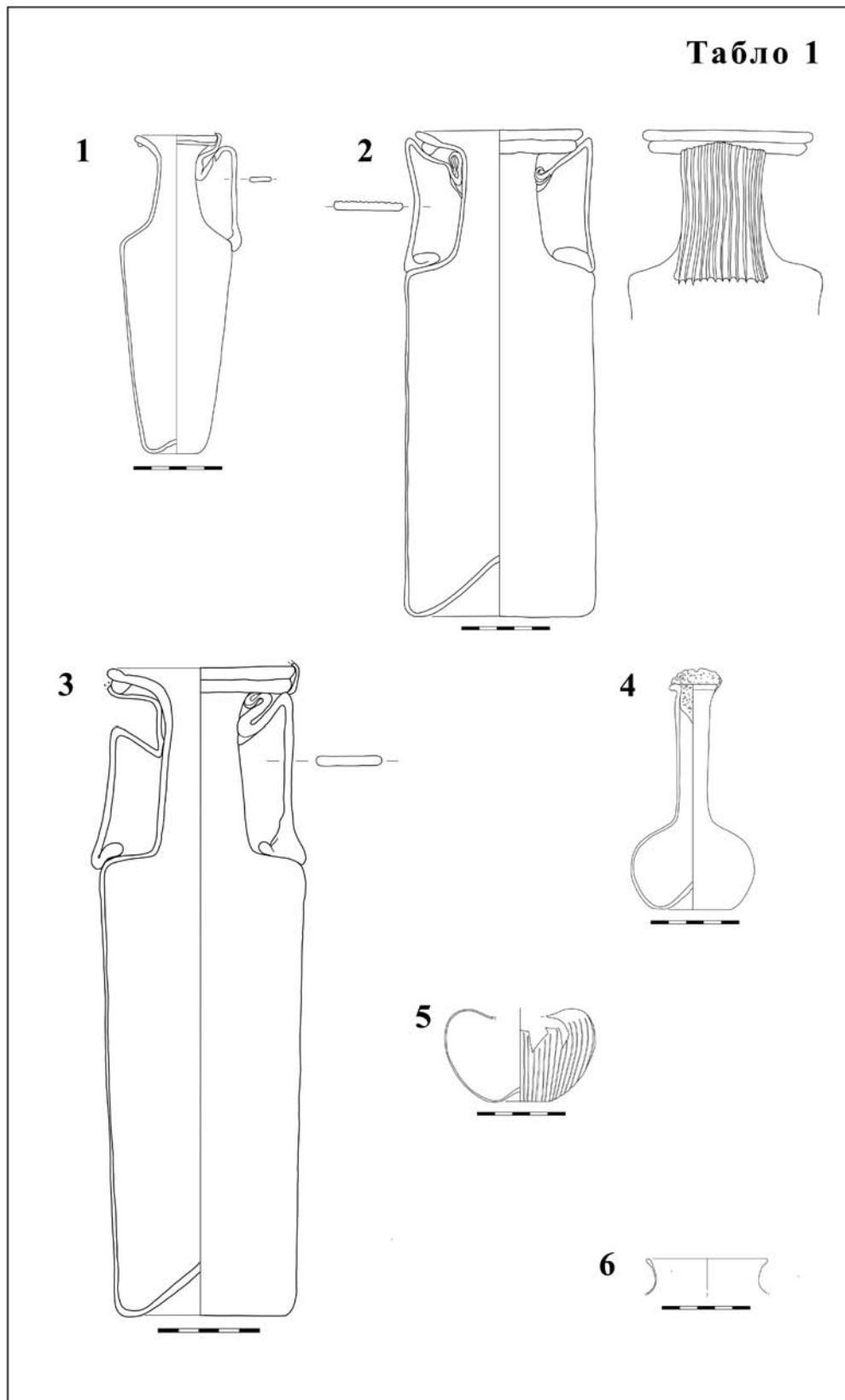

Табл. 1. Стъклени съдове, открити в гроба (автор: И. Борисова-Кацарова).

долна част с плитки вертикални канелюри и с диаметър на дъното 4,2 см.

Свободно издухан – обезцветено (?) стъкло с много блед жълтеникаво-зеленикав нюанс към дъното.

Освен инвентирани стъклени съдове на различни места в гробната камера са открити фрагменти от поне още два стъклени съда, засега невъзстановени, единият вероятно купа или чаша (Табл. 1.6).

Съдовете с Кат. №№ 1, 2, 3 и 4 са открити в западната част на гробната камера. Каничката с Кат. № 1, е запазена изправена в югозападния ъгъл на съоръжението, едната сферична бутилка/унгвентарий (Кат. № 4) – на север от нея, едната кана/амфора (Кат. № 3), над областта на гръдния кош на погребания, а тази с Кат. № 2 – в дясно от скелета. Можем да допуснем, че всички съдове са били подредени покрай стените на гробницата и впоследствие са се разместили към и над тленните/костните останки. Съдът с Кат. № 5 е открит фрагментиран в югоизточния край на гробната камера, при краката на погребания. В близост са открити и няколко силно корозирали железни фрагмента, за които се предполага, че най-вероятно са част от дървено сандъче. В единия от фрагментите е запазена дървесина. Стените на сандъчето са били с дебелина поне 1 см. Това потвърждава ограбването на гробницата още в древността и последният съд, заедно с други предмети, вероятно е представлявал част от съдържанието на сандъчето.

В хода на проучването гробната камера неколккратно се наводни в резултат от обилни валежи. Това обстоятелство направи невъзможно установяването на наличие на запазени субстанции във вътрешността на стъклените съдове.

Текстилните останки

Както бе споменато, погребаният е бил увит или облечен в златотъкан текстил (Табл. 2). От областта на шията до долната част на краката върху костите, под и около тях се откриваха златни нишки във висока концентрация. Предварителните наблюдения под микроскоп показват, че тънки златни лентички с полско сечение са пресукани около нишка, засега с неустановени характеристики. Диаметърът на златните нишки е ок. 70 микрометра (μm), а на органичните – ок. 70–80 μm . Изпридането е по посока на часовниковата стрелка (Z), както и при златните нишки. В участъците, които в момента на откриването бяха оцветени в лилаво, а в последствие цветът се промени към червеникаво-кафяво, се забелязват и други нишки, които изглеждат изпрудени отново по посока на часовниковата стрелка. Засега не може да бъде установена структурата на тъканта или декоративен мотив, създаден със златните нишки. Изследванията, макар и с предварителен характер, насочват към вълна и вероятно коприна за органичните влакна. Предстои детайлно изследване. При пълното изсъхване на пръстта около нишките цветът отново става лилав, с по-светъл нюанс.

Към момента в Сердика са регистрирани още петнадесет разкрития на луксозен златотъкан текстил. Всички без един произхождат от гробни контексти (Borisova-Katsarova, in print) и са от източния некропол на града (Шкорпилови,

Табло 2

Табл. 2. Останки от златотъкан текстил (снимка: Е. Колева).

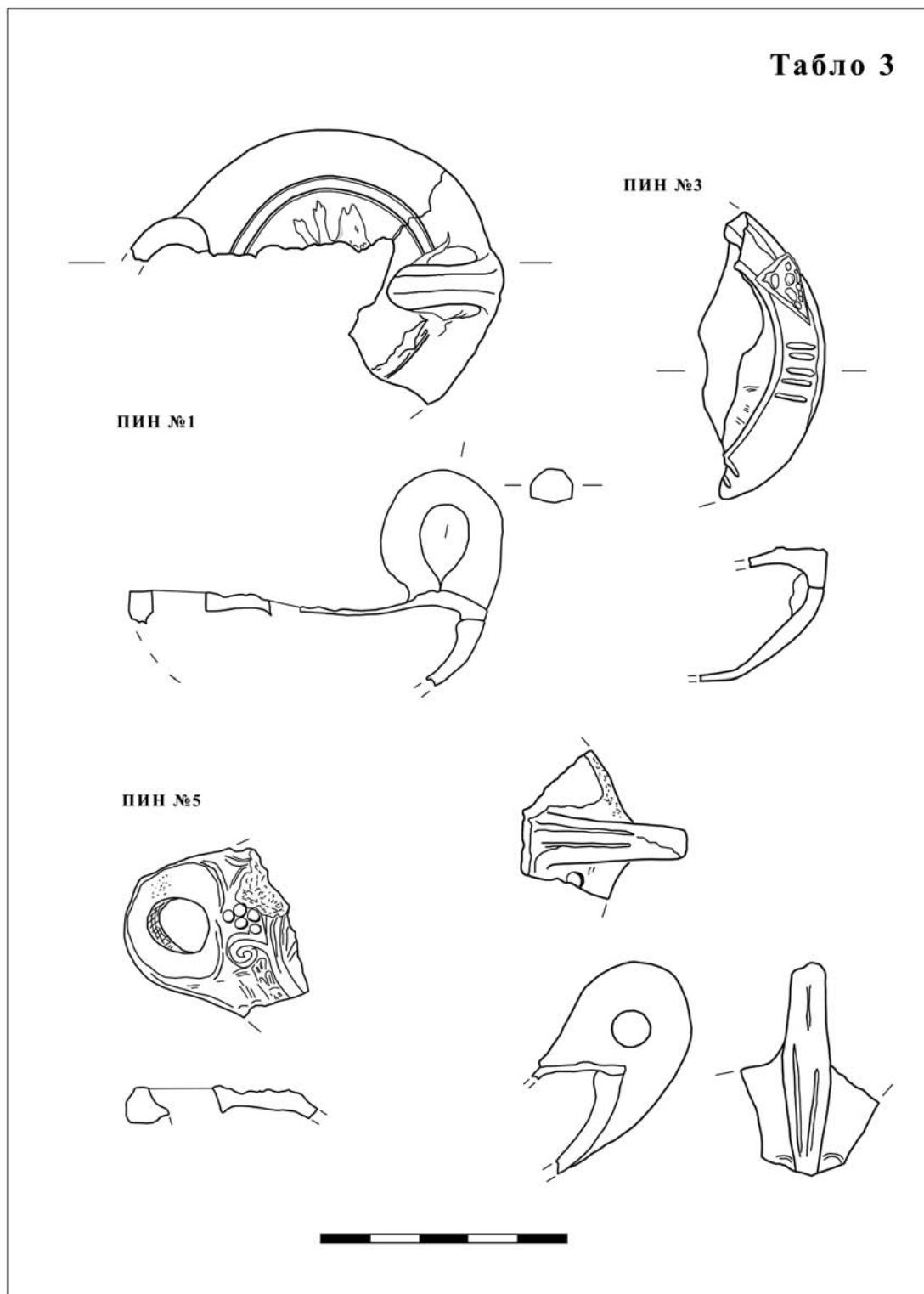

Табл. 3. Фрагменти от керамични лампи (автор: И. Борисова-Кацарова).

1890; Филов 1913, 76, 82–83; Шалганов 1989, 75; Иванов 2007; Мешеков, Стоянова 2018, 423–426; Иванов, под печат). Засега находката от ул. „Иван Денкоглу“ е единствен пример от западния некропол.

Гробното съоръжение попада в югоизточната периферия на западния некропол на Сердика. Ходовото ниво през Късната античност се е намирало на ок. 2–2,5 м под съвременното и поради тази причина – напълно унищожено при модерното застрояване на град София от началото и първата половина на XX век. В източната част на терена, по време на работите по неговото укрепване, са открити няколко фрагмента битова керамика и фрагменти от керамични лампи (Табл. 3). Тяхната датировка е най-общо в периода на Късната античност. На нивото на древния терен са открити и три монети от III, IV и V век. До югозападния ъгъл на гробното съоръжение са открити една фрагментирана тегула и две тухли – вероятно останки от по-ранен гроб, разрушен при строежа на последното. Източната страна на зидания гроб е напълно унищожена. Непосредствено източно от нея е разкрито каменно струпване, вероятно останки от градеж, със спойка глина и малко хоросан в дълбочина. Между камъните е открита монета на император Мануил Комнин (XII век). Самата каменна структура е нарушена от вкопаване с материали от XIX–XX век. Не е изключено някои от късните вкопавания да са с цел добиване на строителен материал (камъни и строителна керамика), при което гробни съоръжения и други археологически структури да са напълно унищожени. От изток на споменатото каменно струпване вероятно е и едно от местата, на които се е взривила бомба през пролетта на 1944 г. В образувалия се „кратер“ е открит къс/отломък съвременна тухлена зидария и голямо количество железни фрагменти – шрапнели от корпуса на бомбата.

Наблюдения върху състоянието на тухления градеж, мазилковия грунд и живописния слой на гробното съоръжение⁵

Визуалното проучване показва, че е изграден от печени керамични тухли римски формат (32 × 30 × 4 см), свързани с хоросанов разтвор, съдържащ керамична фракция и непресят речен пясък (Обр. 13). Хоросановият разтвор е с дебелина приблизително колкото дебелината на тухлите. Има сериозни деструкции и липси в югоизточната част на структурата. Подът е изцяло застлан с керамични плочи, като контурът между тях и стените е запълнен с хоросан.

Многовековният престой на структурата във влажна почвена среда е довел до дезинтеграция на строителните разтвори и мазилки и до разпрашване (загуба на кохезионна якост) (Обр. 14). Съществуват и области с рекристализирала повърхностна коричка, с тъмен цвят, съдържаща фиксирани почвени частици (Обр. 15.). Налице са няколко видими конструктивни пукнатини на зидовете, както и вторично масивно деструктиране от юг и изток, вероятно вследствие бомбардировките през Втората световна война от 1944 г.

В северозападния край на камерата е запазена частично двуслойна варова мазилка с дебелина до 15 мм, съставена от чиста вар с пълнител нарязана сла-

⁵ Автор на тази част от текста е Владимир Цветков, реставратор.

Обр. 13. Общ поглед към участък със запазен мазилков грунд – детайл (снимка: В. Цветков).

Обр. 14. Състояние на градежа и мазилковия грунд (снимка: В. Цветков).

Обр. 15. Проби за отстраняване на повърхностни замърсявания (снимка: В. Цветков).

ма (Обр. 16). Забелязват се остатъци от живопис както по запазената интериорна мазилка, така и по отпаднали фрагменти (Обр. 17; Обр. 18).

Състоянието на мазилковия грунд и живописния слой е много тежко. Забелязват се множество липси в грунда с различна дълбочина – от лека ерозия в повърхностния слой, до тотални загуби, както и гъста мрежа от пукнатини по запазената повърхност. Почти напълно е загубена връзката между градежа и грунда. Поради високата влажност във вътрешността на гробницата не се забелязват кристализирани на повърхността соли. Има участъци с микробиологична патина (Обр. 19).

Следите от живопис са представени от червени, черни и бели участъци (Обр. 20). Пигментният слой е крайно нестабилен, разпрашен и без почти никаква връзка с грунда. От малкото запазени фрагменти не може да се направи описание на стенописна програма.

Взети са проби за анализ от мазилковия грунд и живописния слой.

Проба № 1: Мазилков грунд. Гробницата е измазана с изравнителна варова мазилка с фибров органичен пълнител (най-вероятно слама, от която днес са останали само следи) с висока степен на изветряне и със силно развита порьозна структура, наподобяваща пемза. Обемната ѝ плътност е под 1,4, съдейки по косвени признаци (пробата не потъва в епоксидна смола, която е с относителна маса под 1,4 г/см³). Повърхността е загладена (пердашена) на мокро за обогатяване на повърхностния слой с варов свързвател. Не се забелязва инертен пълнител. Нанесена е в два слоя с идентична структура

(вероятно е използван един и същ разтвор и е нанесен на два пъти). Цветът е белезникав.

Резултати от количествения анализ:

Начална проба	16,780 g
Неразтворима компонента	2,636 g
Разтворима компонента	14,144 g

Състав на варта (оксиди):

Na ₂ O	0,62
MgO	0,22
Al ₂ O ₃	52,12
SiO ₂	0,57
K ₂ O	0,51
CaO	0,49
TiO ₂	1,68
FeO	4,18

Проба № 2: Червено-кафяв пигмент. Пробата се разтваря в 5-процентна солна киселина с бурно отделяне на въглероден диоксид. Остават неразтворени червени частици. След обработка с концентрирана HCl и нагряване, пробата се разтвори. В разтвора бе идентифициран ферикатион. Пигментът е земна червена.

Проба № 3: Тъмносив пигмент. Открити са следи от въглерод с растителен произход – вероятно става въпрос за въгленова черна. Най-вероятно техниката на живописиста е фреско.

Проба № 4: Тъмнокафяв налеп. Тъмнокафявият налеп е образуван от почвени отложения, свързани помежду си от калциев карбонат. Бурно реагира с разрежена солна киселина с разпенване и отделяне на въглероден диоксид. Дебелината на тази инкрустация е от 90 до 120 μm. Това е свързано с различните условия на рекристализация. Под плътния повърхностен слой мазилковият грунд е силно дезинтегриран – с развита порьозна структура, отвори от изгнил органичен фибров пълнител и пукнатинна мрежа.

Обр. 16. Състав и структура на мазилков грунд (снимка: В. Цветков).

Обр. 17. Фрагмент от стенописна декорация по отпаднал фрагмент (снимка: Ю. Мешеков).

Обр. 18. Фрагмент от стенописна декорация, паднал на пода на гробницата (снимка: В. Цветков).

Обр. 19. Микробиологична патина (снимка: В. Цветков).

Обр. 20. Следа от стенописната декорация (снимка: В. Цветков).

Изветрителните процеси са в много напреднал стадий. Влагата и течовете са извличали калцита под формата на бикарбонат и са го отлагали в повърхностния слой. Образованата повърхностна калцитна коричка (ефлоресценция) показва, че гробницата е била изложена много дълго време на интензивен влагообмен с околната среда. Излужването на калцита дотолкова е дезинтегрирало мазилката, че на многобройни места тя просто е опадала.

През дълъг период от време, вътрешността на гробницата се е запълнила с пръст, което е довело до оцветяване на мазилката. Остатъци от тази пръст (на места карбонизирани до твърди инкрустации) личат и в момента на обследването по цялата повърхност.

Резултати от антропологичния анализ на костните останки⁶

В гробното съоръжение са открити човешки костни останки от един израснал индивид, като една част от скелета е с вторично нарушен анатомичен порядък.

Методи на изследване

При метричния и скопичен анализи на човешките костни останки, с цел идентификация на възрастта при настъпването на смъртта и пола на погребания, са приложени утвърдени антропологични методики (Герасимов 1955; Martin, Saller, 1957; Simpson, Olivier в Алексеев, Дебец 1964; Brothwell 1965; Алексеев 1966; Ferembach et al. 1980, 517–549; Meindl, Lovejoy 1985, 57–66; Buikstra, Ubelaker

⁶ Автор на тази част от текста е гл. ас. д-р Надежда Атанасова (секция „Антропология и анатомия“ в ИЕМПАМ-БАН).

1994; Bass 2005). Реконструкцията на ръста (Pearson-Lee 1935 в Алексеев 1966, 252; Trotter, Gleser 1952, 1958) и на телесната маса (Ruff et al. 1991, 397–413), е извършена въз основа дължината на запазените дълги кости на крайниците и диаметъра на главите на бедрените кости. Здравният статус на изследвания индивид е оценен по идентифицираните морфологични костни изменения (Aufderheide, Rodriguez-Martin 1998; Ortner, Putschar 1981; Ortner 2003).

Резултати

Положение на скелета in situ: Точното положение на скелета не може да бъде определено, тъй като по-голямата част от костите са разместени вторично (най-вероятно още в древността).

Състояние на костния материал, предаден за анализ: Черепът и основният скелет са фрагментирани и нецялостно представени.

Възраст при настъпването на смъртта на индивида: 40–50 г. (Maturus – зряла възраст) – определена по степента на облитерация на черепните шевове и по релефа на ставните повърхности на първо ребро.

Пол на индивида: Мъжки (реконструиран по: белези на тазовия пояс, който е фрагментиран и нецялостно представен; белези на черепа и следните размери на дългите кости на крайниците):

Размер	(мм)	Размер	(мм)
<i>Epycond.D hum. dx</i>	53,0	<i>D caput radii dx</i>	-
<i>Epycond.D hum. sin</i>	-	<i>D caput radii sin</i>	-
<i>Vert D caput humeri dx</i>	42,0	<i>Trans. D caput hum. dx</i>	40,0
<i>Vert D caput humeri sin</i>	-	<i>Trans. D caput hum. sin</i>	-
<i>D caput femoris dx</i>	46,5	<i>D caput femoris sin.</i>	44,0
<i>Epycond.D fem. dx</i>	-	<i>Epycond.D fem.sin</i>	-
<i>L clavícula dex</i>	-	<i>L clavícula sin</i>	-

Костите са умерено масивни със слаб, до умерено изразен релеф на залавните места на мускулите, което говори за слаба физическа активност на индивида приживе.

Реконструкция на ръста:

166,33 см – „среден“ ръст (по Pearson-Lee 1935)

170,84±3,66 см – „висок“ ръст (по Trotter-Gleser 1952)

167,97±3,72 см – „над среден“ ръст (по Trotter-Gleser 1952) – реконструиран само по дължината на лявата бедрена кост

Кост	Дължина (см)
<i>Humerus dx</i>	32,5

Femur sin	46,1
-----------	------

Определяне на телесната маса: 62,22 кг (реконструирана по диаметъра на главите на двете бедрени кости).

Оценка на зъбния статус: Постоянно, непълно съзъбие:

дясно								ляво							
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	4	5	6	-	-
0	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6	7	0

1 – запазен в алвеолата постоянен зъб; 3 – запазен извън алвеолата постоянен зъб; 0 – изгубен *ante mortem* зъб или агенезис на зъба; - – зъб, който не се открива в материала и няма запазена алвеоларна част.

Изтриване на дъвкательната повърхност на зъбите (абразиво) – умерено.

Основни размери на долночелюстната кост:

(66) Ъглова широчина на мандибулата – 104,0 мм – „голяма“

(67) Предна широчина на мандибулата – 44,0 мм – „малка“

(68) Проекционна дължина на мандибулата – 76,0 мм – „средна“

(69) Брадична височина – 34,0 мм – „средна“

(70) Височина на долночелюстния клон – 60,0 мм – „средна“

(71a) Най-малка широчина на левия клон – 31,0 мм – „малък“

Най-малка широчина на десния клон – 29,0 мм – „много малък“

(79) Долночелюстен ъгъл – 115° – „малък“

Зъбно-челюстна патология: Зъбен камък върху долните десни предкътни и кътни зъби. Пародонтозни изменения в областта на долните резци (Обр. 21).

Патология на посткраниалния скелет: Слабо изразени (бал 1) и нормални за възрастта дегенеративно-дистрофични (спондилозни) изменения на шийните прешлени. Начални артрозни изменения (бал 1) се наблюдават и в дясната раменна, двете тазобедрени и двете коленни стави.

Spina bifida occulta – не може да бъде отчетена.

Анатомични вариации: Метопизъм – не може да бъде отчетен. Допълнителни междушевови костици не се наблюдават.

Заклучение

Представеното тук гробно съоръжение представлява най-южната точка (засага) от западния некропол на Сердика. Възможно е при прокопаването на траншеята за укрепване на южната граница на предвидения за застрояване терен да е засегнато още едно гробно съоръжение, но то се е развивало по-на юг и е унищожено в първата половина на XX век при строежа на намиращата се там жилищна сграда.

Обр. 21. Долночелюстна кост на изследвания индивид (снимка: Н. Атанасова).

Въпреки лошото състояние, в което са открити гробът и човешките останки, някои заключения все пак могат да бъдат направени.

Досегашните проучвания на Западния некропол на Сердика показват само още един зидан гроб (Кирова 2007, 42) и той се датира в III век.

Без съмнение положеният в зидания гроб от ул. „Иван Денкоглу“ № 6, е бил представител на късноантичния градски елит. Въпреки изтъкнатото лошо качество на използвания строителен материал, гробното съоръжение е със забележителни размери и дълбочина. Украсата на стените му, макар и скромна, подкрепя високия статус на покойника. Но най-ясният знак в тази посока е златотъканата дреха, в която той е бил облечен. Многократно е подчертавано, че златотъканият текстил представлява луксозна стока, достъпна за малцина. Въпреки съществуващите дискусии, запазените в Едикта за пределните цени на император Диоклециан стойности на изпреденото злато, копринени и обагрени с пурпур изделия, както и заплащането на майсторите, които ги изработват, са забележително високи (Caruto et al. 1955, 111; Erim et al. 1970, 121, 141; Doyle 1976, 82–84, 96; Crawford, Reynolds 195–197). Тези, които са могли да си позволят подобни изделия, са представители на най-висшите слоеве на късноантичното общество (Wild 2013, 170–171). Сердика от края на III век е главен град на новосформираната провинция Вътрешна Дакия. Това предполага присъствието в града на висши административни лица, а след утвърждаването на християнството като водеща в империята религия – и представители на висшето духовенство. В Сердика често резидират императори (Динчев 2014, 50 с цит. лит.). В този смисъл концентрацията на луксозни стоки, между които и текстил, едва ли е изненадващо. Същевременно е отбелязано, че представители на „средната класа“, особено през Късната античност, също са имали достъп до скъпи изделия. Луксозен текстил е достигал до потребителите си посредством дипломатически и други подаръци (Gleba

2008, 62; Morgan 2018, 29–30 with ref.). Състоянието на костните останки подсказва за човек, който приживе се е радвал на добро здраве и благоденствие, без да е подложен на голяма физическа активност. Споменатите фрагменти от дървен сандък подсказват, че в гроба е имало положени дарове. Някои от стъклените съдове вероятно са били подредени около стените на гробницата, а един от тях е със запушалка. Възможно е те също да са дарове, а не само използван в погребалния ритуал инвентар. Доколкото липсват ясни хронологически маркери, погребаният може все още да не е възприел християнската религия в началото на IV век. В същото време поставените в гроба дарове биха могли да демонстрират запазена антична традиция във време на напреднала християнизация. Това от една страна може да говори за светския характер на погребания, но от друга би могло да насочи към конкретен период в историята на късната Римска империя – времето на император Юлиан (361–363 г.), когато е направен опит за връщане към езичеството.

Фактът, че в близост до зидания гроб не са открити други гробни съоръжения, може да се интерпретира в няколко направления. От една страна е възможно това да е периферна зона на некропола, която все още не е оползотворена и такава е останала във времето. Но може да означава, че покойникът е бил твърде изтъкнат и целият участък да е бил запазен за него и неговото семейство. Високото му положение се потвърждава и от наличието на основа за предполагаем паметник, който вероятно е трябвало да увековечи името му. Неговата липса обаче ни лишава от възможността да разберем кой е бил този знатен сердикиец.

Б И Б Л И О Г Р А Ф И Я

Алексеев, Дебец 1964: В. Алексеев, Г. Дебец. Краниометрия: методика антропологических исследований. Москва, 1964.

Алексеев 1966: В. Алексеев. Остеометрия: методика антропологических исследований. Москва, 1966.

Герасимов 1955: М. Герасимов. Восстановление лица по черепу (современный и ископаемый человек). Москва, 1955.

Георгиева 2009: М. Георгиева. Погребални практики в Югозападна Тракия през римската епоха (I–IV в.). Автореферат за присъждане на образователната и научната степен „доктор“, СУ „Св. Климент Охридски“. София, 2009.

Гетов 1970: Л. Гетов. Погребални обичаи и гробни съоръжения у траките през римската епоха. – В: Археология, 1, 1970, 1–11.

Динчев 2014: В. Динчев. „Св. София“ и Сердика. София, 2014.

Иванов 2007: М. Иванов. Раннохристиянска гробница от източния некропол на Сердика. – В: Годишник на Националния археологически музей. Т. 11. София, 2007, 123–143.

Иванов, под печат: М. Иванов. Нови гробни съоръжения от източния некропол на Сердика. – В: Сборник в чест на проф. д-р К. Рабаджиев (SAUS), под печат.

Кирова 2007: Н. Кирова. Гробници от западния некропол на Сердика. – В: Археология, 1–4, 2007, 38–45.

Мешеков, Стоянова 2017: Ю. Мешеков, П. Стоянова. Късноантичен източен некропол на Сердика при базилика „Св. София“. – В: Археологически открития и разкопки през 2016 г. София, 2017, 482–485.

Мешеков, Стоянова 2018: Ю. Мешеков, П. Стоянова. Спасителни археологически проучвания в Източния некропол на Сердика. – В: Археологически открития и разкопки през 2017. София, 2018, 423–426.

Минчев 1990: А. Минчев. Антично стъкло от Западното Черноморие (I–VI в.) IV. Бутилки. – В: Известия на Народния музей – Варна. Т. XXVI (XXXI). Варна, 1990, 56–78.

Праматааров 2018: К. Праматааров. Извънградски некрополи в провинция Тракия (I–III в.). Автореферат за присъждане на образователната и научната степен „доктор“, СУ „Св. Климент Охридски“. София, 2018.

Филов 1913: Б. Филов. Софийската църква „Св. София“. София, 1913.

Юниан Мешков, Илиана Борисова-Кацарова, Надежда Атанасова, Владимир Цветков

Чолакова 2006: А. Чолакова. Римски стъклени съдове от България (I–III в.). – В: Археология на българските земи. Том II. Под ред. на Т. Иванов. София, 2006, 209–244.

Шалганов 1989: К. Шалганов. Многокамерна гробница от източния некропол на Сердика. – В: Сердика: Археологически материали и проучвания. Т. 2. Под ред. на В. Велков, Т. Иванов и М. Станчева. София, 1989, 74–77.

Шкорпилови 1890: Братя Шкорпилови. Средновековни черкви и гробища в София. – В: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. Т. II. София, 1890, 46–60.

Antonaras 2010: A. Antonaras. Early Christian and Byzantine Glass Vessels: Forms and Uses. – In: Byzanz – das Römerreich im Mittelalter. Bd. 1. Welt der Ideen, Welt der Dinge. Hg. von F. Daim, J. Drauschke (= Römisch-Germanisches Zentralmuseum zu Mainz Monographien. Vol. 84). Mainz, 2010, 383–430.

Antonaras 2010: A. Antonaras. Glass Vessels in Late Byzantine Graves in Thessaloniki. Offerings or Funerary Ritual Remains. – In: Giving Gifts to God: Evidences of Votive Offerings in the Sanctuaries, Temples and Churches. Ed. by D. Gjorgjievski. Kumanovo, 2018, 217–224.

Aufderheide, Rodriguez-Martin 1998: A. C. Aufderheide, C. Rodriguez-Martin. The Cambridge Encyclopedia of Human Paleopathology. Cambridge, 1998.

Bass 2005: W. M. Bass. Human Osteology: A Laboratory and Field Manual of Human Skeleton. 5th Edition. Columbia, 2005.

Borisova-Katsarova, in print: I. Borisova-Katsarova. Archaeological evidence of luxury textiles from Late Antique Serdica. – In: Annales Balcanici: Proceedings of International Conference “Shifting Powers: Political, Urban, and Demographic Changes in Late Antique Balkan Provinces”, 10–12 September 2021, Silistra (LABedia: encyclopedia of Late Antique Balkans), in print.

Brothwell 1965: D. Brothwell. Digging Up Bones. London, 1965.

Buikstra, Ubelaker 1994: J. E. Buikstra, D. H. Ubelaker (eds.). Standards for Data Collection from Human Skeletal Remains (= Arkansas Archeological Survey Research Series No. 44). Fayetteville, 1994.

Caputo et al. 1955: G. Caputo, R. Goodchild, I. A. Richmond. Diocletian’s Price-Edict at Ptolemais (Cyrenaica). – In: The Journal of Roman Studies, 45/1–2, 1955, 106–115.

Crawford, Reynolds 1979: M. Crawford, J. Reynolds. The Aezani Copy of the Prices Edict. – In: Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, 34, 1979, 163–210.

Dévai 2017: K. Dévai. Glass Vessels from Late Roman Graves in the Hungarian Part of the Roman Province Pannonia. – In: Annales du 20e Congrès de l’Association Internationale pour l’Histoire du Verre: Fribourg/Romont 7–11 septembre 2015. Ed. by S. Wolf and A. de Pury-Gysel. Rahden, 2017, 222–229.

Dimitrova, Popov 1977: A. Dimitrova, Z. Popov. Zwei Begraebnisse aus der ersten

Haelfte des 4. Jh. aus Jambol. – In: *Thracia. Vol. IV. Serdicae*, 1977, 235–257.

Doyle 1976: E. J. Doyle. Two New Fragments of the Edict of Diocletian on Maximum Prices. – *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 45/1, 1976, 77–97.

Erim et al. 1970: K. T. Erim, J. Reynolds, J. P. Wild, M. H. Balance. The Copy of Diocletian's Edict on Maximum Prices from Aphrodisias in Caria. – In: *The Journal of Roman Studies*, 60, 1970, 120–141.

Ferembach et al 1980: D. Ferembach, I. Schwidetzky, M. Stloukal. Recommendations for age and sex diagnoses of skeletons. – In: *Journal Human Evolution*, 9, 1980, 517–549.

Gleba 2008: M. Gleba. Auratae vestes: Gold textiles in the ancient Mediterranean. – In: *Purpureae Vestes. Vol. II. Vestidos, textiles y tintes: Estudios sobre la producción de bienes de consumo en la Antigüedad*. Ed. by C. A. Giner and L. Karali. Valencia, 2008, 63–80.

Lazar 2003: I. Lazar. *The Roman Glass of Slovenia*. Ljubljana, 2003.

Martin, Saller 1957: R. Martin, K. Saller. *Lehrbuch der anthropologie in systematischer Darstellung*. Stuttgart, 1957.

Meindl, Lovejoy 1985: R. Meindl, C. Lovejoy. Ectocranial suture closure: a revised method for the termination of skeletal age at death based on lateral-anterior sutures. – In: *American Journal of Physical Anthropology*, 68, 1985, 57–66.

Morgan 2018: F. P. Morgan. *Dress and Personal Appearance in Late Antiquity: The Clothing of the Middle and Lower Classes*. Leiden, 2018.

Ortner, Putschar 1981: D. J. Ortner, W. G. J. Putschar. *Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains*. Washington, 1981.

Ortner 2003: D. J. Ortner. *Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains*. 2nd Edition. San Diego, 2003.

Pearson 1899: K. Pearson. IV. Mathematical Contributions to the Theory of Evolution. – V. On the Reconstruction of the Stature of Prehistoric Races. – In: *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Ser. A. Containing Papers of a Mathematical or Physical Character*. Vol. 192. London, 1899, 169–244.

Ruff et al. 1991: C. B. Ruff, W. W. Scott, A. Y. Liu. Articular and diaphyseal remodeling of the proximal femur with changes in body mass in adults. – In: *American Journal of Physical Anthropology*, 86/3, 1991, 397–413.

Trotter, Gleser 1958: M. Trotter, G. Gleser. A re-evaluation of estimation of stature based on measurements of stature taken during life and of long bones after death. – In: *American Journal of Physical Anthropology*, 16, 1958, 79–123.

Wild 2013: J. P. Wild. Luxury? The north-west end of the silk-purple-and-gold horizon R. – In: *Luxury and Dress: Political Power and Appearance in the Roman Empire and its provinces*. Ed. by C. A. Giner, J. O. García and M. J. M. García. València, 2013, 169–180.

S U M M A R Y

LATE ANTIQUITY MASONRY GRAVE FROM THE WESTERN NECROPOLIS OF SERDICA

Yunian Meshekov, Iliana Borisova-Katsarova,
Nadezhda Atanassova, Vladimir Tzvetkov

This article presents the results of a rescue archaeological investigation on the territory of the western necropolis of Serdica. At 6 Ivan Denkoglou Str., a masonry grave was found, covered with stone slabs. The burial chamber is 0.86 to 0.90 m wide (depending on whether the plaster is preserved) and 2 m long, with a depth of 1.60 m. The walls were covered with fine lime (*stucco*). Traces of painting were recorded at the bottom of the walls and were represented by red, blue and white sections, but the decoration pattern cannot be restored. The tomb was looted in ancient times. A human skeleton in a disturbed anatomical order, belonging to an individual aged 40–50 years, and several glass vessels were found in it. The body was dressed in gold woven textile. There are no clear chronological indications, but the glass vessels allow the grave to be dated to the end of 3rd – the middle of the 4th c. AD.

Fig. 1. Location of the site.

Fig. 2. General plan of the site (authors: Iv. Ivanov et al., N. Borislavova, Y. Meshekov).

Fig. 3. General plan of the grave structure (authors: N. Borislavova, Y. Meshekov).

Fig. 4. Plan and cross-section of the grave structure (authors: Iliana Borisova-Katsarova, Y. Meshekov).

Fig. 5. Plan of the excavated grave structure (photo: Y. Meshekov).

Fig. 6. Plan and cross-section of the burial chamber (authors: Iliana Borisova-Katsarova, Y. Meshekov).

Fig. 7. Plan of the burial chamber with grave goods (authors: Iliana Borisova-Katsarova, Y. Meshekov).

Fig. 8. Burial chamber – detail (authors: Iliana Borisova-Katsarova, Y. Meshekov).

Fig. 9. Traces of mural decoration (photo: Y. Meshekov).

Късноантичен зидан гроб от западния некропол на Сердика

Fig. 10. Burial chamber with bone remains (photo: Y. Meshekov).

Fig. 11. Traces of gold woven textile (photo: Y. Meshekov).

Fig. 12. Glass vessels from the grave (photo: Y. Meshekov).

Fig. 13. View to the walls covered with plaster primer – detail (photo: V. Cvetkov).

Fig. 14. Fettle of the construction and plaster primer (photo: V. Cvetkov).

Fig. 15. Samples for removal of surface contaminants (photo: V. Cvetkov).

Fig. 16. Composition and structure of plaster primer (photo: V. Tsvetkov).

Fig. 17. A fragment of a mural decoration on a fallen fragment (photo: Y. Meshekov).

Fig. 18. A fragment of a mural decoration that fell to the floor of the grave (photo: V. Cvetkov).

Fig. 19. Microbiological patina (photo: V. Cvetkov).

Fig. 20. Trace of mural decoration (photo: V. Cvetkov).

Fig. 21. Mandibular bone of the studied individual (photo: N. Atanasova).

Tabl. 1. Glassware from the grave (author: I. Borisova-Katsarova).

Tabl. 2. Traces of gold woven textile (photo: E. Koleva).

Tabl. 3. Fragments from ceramic lamps (author: I. Borisova-Katsarova).

Ключови думи: западен некропол на Сердика, Късна античност, стъклени съдове, златотъкан текстил

Key words: western necropolis of Serdica, Late Antiquity, glass vessels, gold-woven textiles

Юниан Мешеков

Регионален исторически музей – София
Отдел „Археология и нумизматика“
meshekov@abv.bg

Гл. ас. д-р Илиана Борисова-Кацарова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Катедра „Археология“
ilianabo@yahoo.com

Yunian Meshekov

Regional History Museum – Sofia
Department of Archaeology & Numismatics
meshekov@abv.bg

Chief Assistant Iliana Borisova-Katsarova, PhD
Sofia University “St. Kliment Ohridski”,
Department of Archaeology
ilianabo@yahoo.com

Юниан Мешев, Илиана Борисова-Кацарова, Надежда Атанасова, Владимир Цветков

Гл. ас. д-р Надежда Атанасова
Институт по експериментална морфология,
патология и антропология с музей
при Българска академия на науките
Секция „Антропология и анатомия“
naditimeva@gmail.com

Chief Assistant Nadezhda Atanassova, PhD
Institute of Experimental Morphology,
Pathology and Anthropology with Museum
Bulgarian Academy of Sciences
Department of Anthropology & Anatomy
naditimeva@gmail.com

Владимир Цветков
Реставратор
vladotzvet@gmail.com

Vladimir Tzvetkov
Restorator
vladotzvet@gmail.com